

Om efterligning og om originalitet: Marcus Fabius Quintilianus, *En talers uddannelse* (X.2)

Oversat af Pernille Harsting*

Et rigt ordforråd, en nuanceret brug af figurer og en metode til opbygning af sætningsperioder er, hvad man kan tilegne sig fra de forfattere, jeg omtalte i det foregående kapitel,¹ og fra andre læseværdige forfattere. I det hele taget skal man være opmærksom på alle eksempler på retoriske kvaliteter. Der er nemlig ingen tvivl om, at kunst (*ars*) for en stor del består i efterligning (*imitatio*). For selvom opfindelsen af noget nyt (*inventio*) kom først og er hovedsagen, så er det nyttigt at efterligne det, der er godt fundet på. I alle livets forhold er det jo sådan, at vi gerne selv vil kunne gøre det, vi synes om hos andre. For eksempel følger drengene bogstavernes linjer, når de skal lære at skrive, musikerne efterligner deres lærers stemme, malerne tager udgangspunkt i deres forgængeres arbejder, og bønderne i en velafprøvet dyrkningsmetode. Vi kan altså se, at begyndelsesgrundene i ethvert fag er udformet i overensstemmelse med en fastlagt standard. Det er nødvendigvis sådan, at enten ligner vi, eller også er vi forskellige fra de dygtige inden for vort fag. Naturen fremavler sjældent nogen, der er ens; det gør efterligning derimod ofte. Men selve dette princip, der giver os meget lettere adgang til al slags viden, end tilfældet var for dem, der ikke havde noget, de kunne efterligne, kan volde stor skade, med mindre man anvender det forsigtigt og med omtanke.

Først og fremmest er efterligning ikke nok i sig selv, for det er et udtryk for åndelig dovenskab at stille sig tilfreds med, hvad andre har fundet på. Hvad ville der mon være sket i de tider, hvor man måtte klare sig uden forbilleder, hvis alle havde været af den opfattelse, at de ikke havde lov til at gøre noget eller forestille sig noget, som ikke allerede var kendt og accepteret? Så var der ikke blevet opfundet noget som helst! Hvorfor skulle det så være forkert af os at finde på noget, som ikke har eksisteret før? Hvis vore uskoledede forgængere blev drevet alene af deres medfødte opfindsomhed til at frembringe så mange ting, skulle vi så ikke netop tilskynde hinanden til at søge, fordi vi ved, at vore forgængere søgte og fandt? Når disse folk, der ikke havde nogen til at undervise dem i noget som helst, kunne give så meget i arv til deres efterkommere, hvorfor skulle vi så ikke benytte os af det, vi nu ved, til at frembringe noget nyt? Skulle vi blot tage til takke med, hvad vi har af andres nåde og barmhjertighed? — ligesom den slags malere, der blot tragter efter at kunne tegne efter på forhånd fastlagte mål og linjer.

Det er også forkasteligt at lade sig nøje med at leve op til det, man efterligner. For hvad nu, hvis der aldrig var nogen, der havde overgået sit

* Oversættelsen er baseret på Michael Winterbottoms OCT-udgave (Oxford: Clarendon Press, 1970).

¹ I *Institutio oratoria* X.1 gav Quintilian en række eksempler på græske og romerske forfattere, som den kommende taler vil have gavn af at læse og studere for at få indblik i de forskellige kvaliteter, der hører til talens sproglige udformning.

forbillede? Så havde vi inden for poesien ikke haft nogen, der overskyggede Livius Andronicus,² og ingen historieværker ud over præsternes annaler;³ vi ville stadig sejle med tømmerflåder, og der ville ikke findes anden slags malerier end dem, som blot opridser den skygge, ethvert legeme kaster i solen. Alt taget i betragtning er ingen kunst den samme, som da den blev opfundet, og ingen kunst bliver stående ved sin begyndelse. Det skulle da lige være, hvis vi netop dømmer vor egen tid til den ulykkelige skæbne, at intet må udvikle sig. For der er ikke noget, der udvikler sig ved efterligning alene. Men hvis vi ikke har lov til at bygge videre på arven fra vore forgængere, hvordan kan vi så gøre os håb om at opleve den fuldkomne taler? Blandt dem, vi hidtil har regnet for de største, findes der jo ikke nogen, der ikke mangler et eller andet eller har en eller anden fejl. Selv de, der ikke stræber efter det højeste, bør tage konkurrencen op i stedet for blot at følge trop. For den, der kæmper for at komme først, kommer måske på omgangshøjde, selvom han ikke er i stand til at overhale. Under alle omstændigheder er der ikke nogen, der kan komme på højde med andre, hvis vedkommende har sat sig i hovedet, at han skal følge i deres fodspor. For den, der følger efter en anden, bliver nødvendigvis altid nummer to. Dertil kommer, at det som oftest er lettere at gøre mere end at gøre det samme. Ensartethed er nemlig svær at opnå, og ikke engang naturen har kunnet udvirke, at de ting, der ser ganske ens ud og tilsyneladende er magen til hinanden, ikke trods alt kan skelnes fra hinanden i kraft af en eller anden lille forskel. Desuden er alt det, der ligner noget andet, nødvendigvis altid mindre værd end det, det efterligner; det gælder for eksempel skyggen i sammenligning med kroppen, et portræt i sammenligning med modellens ansigt, og en skuespillers ageren i sammenligning med ægte følelsesudbrud. Det samme er tilfældet med forskellige slags taler. De eksempler, vi bruger, er ægte og har en naturlig kraft, mens al efterligning er kunstig og bestemt af en anden persons hensigt. Det er grunden til, at deklamationer er blodfattige og kraftesløse i sammenligning med taler, fordi materialet er sandt i de sidstnævnte, men ren fiktion i de førstnævnte.

I øvrigt kan man slet ikke efterligne det, der er vigtigst for en taler, nemlig talent, opfindsomhed, udtrykskraft, sans for gode formuleringer og alle de andre ting, der ikke kan læres. Alligevel er der mange, der tror, at når blot de genbruger bestemte ord fra forskellige taler eller bestemte eksempler på prosarytme, så laver de en fremragende gengivelse af det, de har læst. Men ord går af brug eller kommer på mode til forskellige tider, og sædvanen er den sikreste målestok. Ord er ikke af naturen gode eller dårlige (for de er i sig selv ikke andet end lyd), det afhænger udelukkende af, om de er brugt i den rigtige sammenhæng eller ej. På samme måde skal sætnings- og periodebygningen både passe til indholdet og være behageligt afvekslende.

² Livius Andronicus (3. årh. f.v.t.) skrev latinske tragedier og komedier efter græsk forbillede og gendigtede Homers *Odysséen* på latin og tilpasset til den romerske mytologi og historie.

³ Fra o. år 300 f.v.t. noterede de højeste præster i Rom rækken af embedsmænd samt de vigtigste religiøse begivenheder på de tavler, der er kendt som *tabulae pontificum*. O. år 100 f.v.t. publiceredes de såkaldte *annales maximi*, som regnes for det første egentlige historiske værk på latin.

Derfor skal man nøje overveje alt det, der vedrører denne del af studierne. For det første, hvem man skal efterligne, for der er mange, der har været opsat på at komme til at ligne de dårligste og mest talentløse forfattere. For det andet, hvad man skal bestræbe sig på at efterligne hos dem, man har valgt sig som model. For også store forfattere kan begå fejl og af den grund møde kritik fra de lærde og endda fra hinanden. Man kunne godt ønske, at folk kom til at tale bedre ved at efterligne gode forbilleder, når nu deres efterligning af dårlige forbilleder får dem til at tale værre. Men heller ikke de, der har dømmekraft nok til at undgå fejl, skal stille sig tilfreds med at gengive en afbildning af en kvalitet og blot dens ydre skin — eller som Epikur ville have sagt det: de partikler, som alle objekter afgiver fra deres overflade.⁴ Det er imidlertid, hvad der sker for dem, der ikke har en tilbundsgående forståelse af en tales kvaliteter og kun tager hensyn til talens "udvortes". Skulle deres efterligning falde lykkeligt ud, adskiller de sig ikke meget fra deres forbilleder, hvad ordvalg og rytme angår; derimod når de ikke op på højde med dem i udtrykskraft og opfindsomhed. De fleste kommer dog slet ikke godt fra det, men gør sig skyldig i de fejl, der ligger de retoriske dyder nærmest: de bliver svulstige i stedet for ophøjede, tyndbenede i stedet for kortfattede, overmodige i stedet for stærke, overstrømmende i stedet for frodige, springkåde i stedet for rytmiske, forsømmelige i stedet for enkle. Af den grund tror folk, at de med en simpel og ustruktureret fremstilling af et trivielt og ligegyldigt emne kan måle sig med de antikke forfattere: de, der sparer på udsmykning og sentenser, bilder sig ind, at de lever op til atticisterne. De, der skriver i afsnubbede sætningsperioder, overgår naturligvis Sallust og Thukydid i dunkel tale; de triste og kedelige tager konkurrencen op med Pollio;⁵ når det lykkes for de dovne og talentløse at formulere en pænt lang sætningsperiode, sværger de på, at sådan ville Cicero netop have sagt det. Jeg har kendt talere, der var overbevist om, at de ramte plet i deres efterligning af denne guddommelige taler, når blot de afsluttede deres sætninger med "esse videatur".⁶ Det væsentlige er med andre ord, at den enkelte er klar over, hvad han sætter sig for at efterligne, og ved, hvorfor det er godt.

Når taleren kaster sig ud i denne opgave, er det vigtigt, at han kender sine egne stærke og svage sider. For det kan ske, at han ikke har de fornødne evner til at efterligne et bestemt forbillede, eller at han er alt for forskellig fra den, han gerne vil efterligne. Den, der har talent for den enkle talestil, skal ikke gå efter det kraftfulde og voldsomme. Omvendt risikerer den kraftfulde og ukuelige taler netop at miste sin styrke ved at efterstræbe enkelthed, ligesom han måske ikke opnår den forfinede stil, han er ude efter. Der er nemlig intet så uklædeligt som en hårdhændet behandling af et fint og sart emne. Den lærer, jeg introducerede i bog II, gav jeg derfor ikke blot til opgave at undervise eleverne i

⁴ Ifølge Epikur dannes synsindtryk ved øjets optagelse af de partikler eller billeder, der afgives fra de sansede objekter. Denne del af den epikuræiske lære er bl.a. fremstillet af den romerske digter og filosof Lukrets (1. årh. f.v.t.) i værket *De rerum natura* (Om tingenes natur), IV.42 ff.

⁵ Pollio (76 f.v.t.-4 e.v.t.): romersk taler og historiker.

⁶ Direkte oversat: "synes at være". Denne metriske afrunding af sætningsperioden (*clausula*) består af en creticus (-uuu) plus en spondæ (- -) og findes hyppigt hos Cicero.

de ting, den enkelte fra naturens hånd er bedst egnet til.⁷ Han skal også hjælpe de gode ting frem, han finder i hver enkelt af dem, og så vidt muligt give dem det, de mangler, og bidrage med rettelser og forandringer. Han er jo sat til at bestyre og udvikle andres evner — at omforme sine egne naturlige anlæg er en langt vanskeligere opgave. Men ikke engang denne lærer, som dog så gerne ser, at hans elever til overflod er gjort af det rette stof, vil spille kræfter på en elev, der tydeligvis har sin egen natur imod sig.

Man bør også undgå den udbredte fejl at tro, at man i talekunsten skal efterligne digtere og historikere, og at man i digtning og historieskrivning skal efterligne talere og deklamatorer. Hvert emne har sin lov og sine regler for, hvad der er passende: komedien stiger ikke op på tragediens høje såler, og omvendt går tragedien ikke i komediens flade sko. Alle former for veltalenhed har dog noget tilfælles. Det er dette fælles gods, vi skal efterligne.

De, der koncentrerer sig om et enkelt stilleje, kommer ofte ud for det problem, at bliver de begejstret for en andens bryske stil, magter de ikke at frigøre sig fra den, end ikke i sager, der kræver en mild og rolig talestil. Er de blevet indtaget i en let og charmerende stil, har de derimod ikke tilstrækkelig gennemslagskraft i barske og vanskelige sager. For ikke blot stilles der forskellige krav til forskellige sager; der er også forskel på, hvad der kræves i de enkelte dele af den samme sag: noget skal fremlægges mildt, noget brysk, noget livligt og noget roligt, noget har til formål at belære, andet skal bevæge, og fremgangsmåden er helt forskellig i hvert enkelt tilfælde. Derfor vil jeg ikke råde nogen til at finde sig et enkelt forbillede, som han kan følge i et og alt. Demosthenes var den mest fuldkomne af grækerne, men selvom han på langt de fleste punkter var den bedste, var der dog dem, der overgik ham på det ene eller det andet punkt. Selv det bedste forbillede må altså ikke være det eneste, man efterligner. Vil det sige, at det ikke er tilstrækkeligt at fremlægge alt på samme måde som Cicero? For mit eget vedkommende ville jeg være godt tilfreds, hvis jeg kunne leve op til ham i alle henseender. Men er der noget i vejen for her og der at skele til Cæsars kraftfuldhed, Cælius' bryskhed, Pollios forsigtighed eller Calvus' gode dømmekraft?⁸ Rent bortset fra, at den kloge taler altid, om muligt, skal suge det bedste til sig fra enhver, så er dette så vanskeligt et forehavende, at koncentrerer man sig om ét forbillede alene, får man næppe fat i bare en brøkdel af alle hans fortrin. Men eftersom det ikke er muligt for os at kopiere det forbillede, vi har valgt, i alle detaljer, skal vi være opmærksom på kvalitetene hos flere forskellige forbilleder, for så vil noget hænge ved fra den ene og noget fra den anden, sådan at vi siden kan bruge hver enkelt ting i den rette sammenhæng.

Det kan ikke siges for ofte, at efterligning ikke er et spørgsmål om ord alene. Man skal også lægge mærke til, hvordan forståelsen af det passende er afgørende for de gode taleres behandling af stoffet og de implicerede. Man skal notere sig, hvordan de planlægger og disponerer deres taler, og hvordan alt — også de ting som tilsyneladende udelukkende tjener til at behage tilhørerne —

⁷ Se *Institutio oratoria* II.8.

⁸ Cælius (82-48 f.v.t.): romersk taler; fremhævet for sit vid af Quintilian i *Institutio oratoria* IV.2.123. Calvus (82-o. 47 f.v.t.): romersk taler og digter.

tager sigte mod sejr: hvilket formål tjener indledningen, af hvilken type og hvor varieret er deres sagsfremstilling, hvilken styrke udviser de i bevisførelsen og i gendrivelsen af modparten, hvor stor er deres kunnen, når det gælder om at appellere til de forskellige følelser, og i hvor høj grad forstår de at udnytte tilhørernes gunst (for popularitet er glimrende, når den kommer af sig selv, men ikke når vi angler efter den). Holder vi os alt dette for øje, kan vi tale om efterligning i ordets rette forstand. Den, der derudover forstår at bidrage med sine egne fortrin og er i stand til at supplere, hvad der mangler, og skære det overflødige fra, han vil være den fuldkomne taler, som vi efterlyser. Jeg skulle mene, at betingelserne for at opnå en sådan perfektion må være de allerbedste netop nu, hvor vi har kendskab til så mange flere mønstereksempler på veltalenhed, end tilfældet var for dem, vi hidtil har regnet for de største inden for vort fag. De for deres del vil således også få ros for, at de overgik deres forgængere og overdrog hvad de vidste til deres efterkommere.